

ΠΑΥΛΟΣ ΚΑΒΟΥΡΑΣ

Εισαγωγή

Η πραγμάτευση του ζητήματος της σχέσης μεταξύ φολκλόρ και παράδοσης, η οποία αποτελεί κοινό αντικείμενο προβληματισμού για τους συγγραφείς του τόμου αυτού, βασίζεται στην άποψη ότι τόσο οι όροι *φολκλόρ* και *παράδοση*, καθώς και οι ποικίλες όψεις και οι μετασχηματισμοί των όρων αυτών (όλες, εν γένει, οι εννοιολογικές εκφάνσεις του ζητήματος *φολκλόρ και παράδοση*) είναι θεωρητικά και ιδεολογικά μορφώματα του δυτικού νεωτερικού ορθολογισμού. Η ιδεολογική συνάφεια του *φολκλόρ* με την *παράδοση* είναι τόσο δυνατή, ώστε εξακολουθεί να ισχύει ακόμη και όταν αμφισβητείται η ερμηνευτική εγκυρότητα του νεωτερικού ορθολογισμού. Στην περίπτωση αυτή, εμφανίζεται ως μια νέα σχέση, στην οποία το παραδοσιακό στοιχείο δεν προσδιορίζεται πλέον μέσα από την αναπαράστασή του ως *φολκλόρ*, αλλά ως μια *επιτέλεση* (*performance*) μιας παράστασης που παραπέμπει, μέσω μιας ιστορικής και βιωματικής συνθήκης ζωής, σε μια πολιτισμική πραγματικότητα. Την πραγματικότητα αυτή το κοινό της *επιτέλεσης* την αντιλαμβάνεται, ανάμεσα σε πολλές άλλες ανάλογες «παραδοσιακές» εκφράσεις, σαν μια *έθνικ* παρουσία. *Έθνικ*, γιατί έτσι αντιλαμβάνεται το κοινό της παγκοσμιοποίησης την παρουσία ενός συγκεκριμένου και ιστορικά ιδιαίτερου πολιτισμικού μορφώματος: σαν μια αυτόνομη, δηλαδή, ψηφίδα πολιτισμού μέσα στο μωσαϊκό των πολιτισμών του κόσμου. Η *έθνικ* πρόσληψη της πολιτισμικής παρουσίας βασίζεται σε μια *a priori* νοησιαρχική αντίληψη του διαφορετικού ως αναπόσπαστου τμήματος ενός ευρύτερου συνόλου ομοειδών στοιχείων. Στο πλαίσιο της ταξινομικής λογικής του *έθνικ*, η πολιτισμική διαφορετικότητα εξουδετερώνεται και ομογενοποιείται, ενώ αυτή καθαυτή η ταξινόμηση προβάλλεται ως διαδικασία επικύρωσης της ηγεμονίας του ταξινομικού Εγώ.

Η κριτική προσέγγιση των ιδεολογικών και πρακτικών διαστάσεων του *φολκλόρ*, της *παράδοσης* και της σχέσης τους ως νεωτερικών μορφωμάτων έχει οδηγήσει

τους ερευνητές στο συμπέρασμα ότι το ζεύγος *φολκλόρ* και *παράδοση* συγκροτεί μian ιδιότυπη πολιτική πολιτισμού (*cultural politics*), η οποία λειτουργεί ως μέσο έκφρασης και, παράλληλα, νομιμοποίησης του νεωτερικού ορθολογισμού. Οι ουσιοκρατικές και θετικιστικές θεωρήσεις του *φολκλόρ* και της *παράδοσης* αμφισβητήθηκαν συστηματικά στο πλαίσιο της ευρύτερης κριτικής θεώρησης του νεωτερικού ορθολογισμού. Αναπτύχθηκαν κυρίως δύο θεωρητικές τάσεις, οι οποίες διακρίνονται μεταξύ τους ως προς τον ιστορικό ορίζοντα της κριτικής: η μια είναι προ-νεωτερική και η άλλη μετα-νεωτερική. Η κριτική μετάβαση από το νεωτερικό *φολκλόρ* στην προ-νεωτερική ή μετα-νεωτερική *παράδοση* σηματοδοτεί μια θεμελιώδη μετάβαση μεθοδολογικού χαρακτήρα στο χώρο της θεωρίας του *φολκλόρ* και της *παράδοσης*. Πρόκειται για τη μετάβαση από την απόλυτη και αδιαμφισβήτητη σύνδεση της *παράδοσης* με το *φολκλόρ* σε μια νέα αντίληψη της ίδιας σχέσης, η οποία είναι εννοιολογικά σχετική και ερμηνευτικά ανοικτή. Μια δομική μετάβαση από την ουσιοκρατική αναπαράσταση στην παραστασιακή επιτέλεση της *παράδοσης*. Η κριτική έννοια *παράδοση* αναδείχθηκε σε βασική αναλυτική κατηγορία στις σύγχρονες θεωρητικές προσεγγίσεις της κοινωνίας και του πολιτισμού, εξέλιξη που είχε ως αποτέλεσμα να μεταβληθεί ριζικά η κατεστημένη αντίληψη της σχέσης της *παράδοσης* με το *φολκλόρ*. Μια από τις σημαντικότερες επιπτώσεις της εξέλιξης αυτής ήταν η διαφοροποίηση της θεώρησης του *φολκλόρ* ως παραδοσιακής ενότητας. Το ενιαίο νεωτερικό *φολκλόρ* μετατράπηκε σε ένα διττό, από ιδεολογική και πολιτική άποψη, μετα-νεωτερικό *φολκλόρ*. Το ενιαίο *φολκλόρ* διαφοροποιήθηκε θεωρητικά και πρακτικά, παράγοντας, από τη μια, ένα *φολκλόρ* το οποίο ενισχύει και νομιμοποιεί την ιδεολογική του σύνδεση με την *παράδοση* αναφοράς και, από την άλλη, ένα αντίθετο *φολκλόρ*, που αντιστρατεύεται την *παράδοση* αναφοράς και το οποίο απειλεί να εκτοπίσει πλήρως αυτή καθαυτή την έννοια *παράδοση*, ως επινόηση αυθαίρετη και εξουσιαστική.

Ένα ιδανικό πεδίο για τη διερεύνηση της διαφοροποιημένης και διαφοροποιητικής δυναμικής του *φολκλόρ*, της *παράδοσης* και της σχέσης τους είναι το μουσικό θέαμα, και ειδικότερα το παραδοσιακό ή φολκλορικό μουσικό θέαμα, όπως είναι, για παράδειγμα, τα σύγχρονα φεστιβάλ *φολκλόρ*. Σε μια σύγχρονη εκδήλωση παραδοσιακού μουσικού θεάματος, διαπλέκονται διάφορες παραστάσεις και αναπαραστάσεις της *παράδοσης*, καθώς επίσης και ποικίλες όψεις του *φολκλόρ*. Η σύνθετη πραγματικότητα, όσον αφορά την υπέρθεση των συνιστωσών του θεάματος, γίνεται συνθετότερη αν ληφθεί υπόψη και η πραγματικότητα της πρόσληψής του. Η διαπίστωση αυτή έχει ιδιαίτερη σημασία από μεθοδολογική άποψη. Η διερεύνηση της πολλαπλής πραγματικότητας του θεάματος βασίζεται στην εξέταση της παραστατικότητάς του, πράγμα που σημαίνει ότι το μουσικό θέαμα δεν προσεγγίζεται ως ουσιοκρατική και θετικιστική πρακτική, εκεί-έξω-στον κόσμο, ανε-

ξάρτητη από τη συμβολική έκφραση και την προσληπτική δυνατότητα του ερευνητή και του προσώπου που μετέχει στην επιτέλεση, αλλά ως δυναμική έκφραση μιας πραγματικότητας που επιτελείται επιτόπου, και της οποίας η παραστασιακή λογική είναι μοναδική και ανεπανάληπτη.

Προτού προχωρήσω, ωστόσο, στην αναλυτική παρουσίαση των κειμένων του τόμου και στη συμβολή του κάθε συγγραφέα στην πραγμάτευση του ζητήματος *φολκλόρ και παράδοση*, θεωρώ απαραίτητο να απαντήσω σε δύο ερωτήματα που ίσως να γεννηθούν στο ελληνικό αναγνωστικό κοινό: το ένα ερώτημα αφορά τον επιστημονικό προσανατολισμό του τόμου και το άλλο ορισμένα θέματα ορολογίας. Το πρώτο ερώτημα συνοψίζεται στην ακόλουθη διατύπωση: «Ποια είναι, εάν υπάρχει, και πώς αντιμετωπίζεται, στο πλαίσιο του παρόντος τόμου, η ελληνική επιστημονική βιβλιογραφία για το ζήτημα της σχέσης μεταξύ *φολκλόρ* και *παράδοσης*;» Το δεύτερο ερώτημα αφορά, σχεδόν αποκλειστικά, την επιλογή της γραφής του όρου *φολκλόρ* με ελληνικούς χαρακτήρες, και όχι της ομώνυμης αγγλικής λέξης *folklore*, καθώς επίσης και μια σειρά από συναφή θέματα ορολογίας, τα οποία συνδέονται κυρίως με παράγωγα και χρήσεις των εννοιών *φολκλόρ* και *folklore*, όπως οι όροι *φολκλωρικός*, *φολκλωρισμός* και *φολκλωριστικός*. Πέρα από ορισμένες γενικές σκέψεις, που θα εκθέσω αμέσως ως πρώτη απόκριση στα ερωτήματα αυτά, πιστεύω ότι αμφότερα τα ερωτήματα φωτίζονται επαρκώς μέσω της οριοθέτησής τους στο πλαίσιο της μεθοδολογίας και της επιστημολογίας μιας κριτικής αναθεώρησης της έννοιας *παράδοση*, η οποία αποτελεί βασικό θεωρητικό προσανατολισμό για τη γραφή στον παρόντα τόμο. Ας ξεκινήσουμε με το πρώτο ερώτημα. Η ελληνική επιστημονική βιβλιογραφία για το ζήτημα *φολκλόρ και παράδοση* είναι ευρύτατη, καθώς το ζήτημα αυτό έχει απασχολήσει, άμεσα ή έμμεσα, το σύνολο σχεδόν των κοινωνικών και ανθρωπιστικών επιστημονικών ερευνών του ελληνικού λαϊκού παραδοσιακού πολιτισμού. Η λαογραφική βιβλιογραφία είναι η πλέον εκτενής, ποσοτικά και ιστορικά, καθώς οι τίτλοι της χρονολογούνται από τα μέσα του 19ου αιώνα έως σήμερα.¹ Σημαντικά νεότερη είναι η πολιτισμική/κοινωνική ανθρωπολογική βιβλιογραφία, καθώς οι συστηματικές εθνογραφικές προσεγγίσεις του ελληνικού λαϊκού παραδοσιακού πολιτισμού από Έλληνες και ξένους ανθρωπολόγους εμφανίστηκαν κατά τη δεκαετία του 1960.² Η εθνογραφική παραγωγή Ελλήνων ανθρωπολόγων, ειδικότερα, εντοπίζεται χρονολογικά από τη δεκαετία του 1990 και έπειτα.³ Η διαχρονική ενασχόληση της ελληνικής λαογραφίας και ανθρωπολογίας με το ζήτημα *φολκλόρ και παράδοση* παρουσιάζει ιδιαίτερο ερευνητικό ενδιαφέρον. Πέρα από τις επιμέρους επιστημονικές συμβολές, είναι σημαντική η προοπτική μιας κριτικής επισκόπησης των λαογραφικών και των ανθρωπολογικών θεωρήσεων των συμβολών αυτών, από αναστοχαστική και διαλογική σκοπιά. Μια πολυπλευρική μεθοδολογική και επιστημολογική αξιολόγηση των θεωρήσεων αυτών,

καθώς και των ιστοριογραφικών, και, γενικά, των συγγραφικών χαρακτηριστικών τους, είναι δυνατόν να αναδείξει σημαντικές διαστάσεις του ζητήματος και, παράλληλα, να συμβάλει στην οριοθέτηση της παρουσίας της ελληνικής λαογραφίας και ανθρωπολογίας μέσα από την αποτίμηση του έργου τους σχετικά με τη συστηματική μελέτη του ελληνικού λαϊκού παραδοσιακού πολιτισμού. Παρά το εξαιρετικό ενδιαφέρον που παρουσιάζει μια τέτοια προοπτική, οι λαογραφικές και ανθρωπολογικές θεωρήσεις της ελληνικής περίπτωσης του ζητήματος *φολκλόρ και παράδοση* δεν εξετάζονται στον παρόντα τόμο, διότι ο προσανατολισμός του είναι διαφορετικός. Οι συγγραφείς τους τόμου δεν στοχεύουν με τα κείμενά τους σε μια εθνική πραγμάτευση του ζητήματος, αλλά σε μια κριτική αντιμετώπιση, η οποία εναρμονίζεται με τις διεθνείς θεωρητικές και μεθοδολογικές τάσεις που αφορούν τη διερεύνηση του πολιτισμικού παρελθόντος σε σχέση με το πολιτισμικό παρόν.

Ας έρθουμε τώρα στο δεύτερο ερώτημα: γιατί *φολκλόρ* και όχι *folklore*; Οι λόγοι είναι πολλοί. Ο πρώτος λόγος για την επιλογή της ελληνικής εκδοχής του όρου είναι ιστορικός. Η πλειονότητα των κειμένων που απαρτίζουν τον παρόντα τόμο παρουσιάστηκαν αρχικά ως επιστημονικές εισηγήσεις στο ετήσιο Διεθνές Φεστιβάλ Φολκλόρ της Λευκάδας, το 2005.⁴ Ο δεύτερος λόγος είναι γλωσσολογικός, και εναρμονίζεται με τις μεθοδολογικές και επιστημολογικές επιλογές που διέπουν τη συγγραφή του τόμου αυτού. Καθώς η πραγμάτευση του ζητήματος *φολκλόρ και παράδοση* δεν εστιάζεται σε αυτή καθαυτή την εμπειρία και την πρακτική του λαϊκού παραδοσιακού πολιτισμού, ως εσωτερικής υπόθεσης των συγκεκριμένων λαϊκών παραδοσιακών πολιτισμικών μορφωμάτων, αλλά εξετάζεται ως επινόηση, αναπαράσταση ή επιτέλεση του Άλλου ως «παραδοσιακού», από τη σκοπιά του νεωτερικού επιστημονικού Εγώ, η έννοια *φολκλόρ* αποδίδει καλύτερα από τον αγγλικό όρο *folklore* το εγχείρημα των συγγραφέων του τόμου. Παρά την αρνητική αξιολογική χροιά που μεταφέρει για την ελληνική λαογραφία ο όρος *φολκλόρ*, η αμφισημία της καθημερινής και επιστημονικής χρήσης του επιτρέπει την καταγραφή σύνθετων, δηλαδή ετερογενών και αποσπασματικών, τάσεων ερμηνείας και διαχείρισης του «λαϊκού παραδοσιακού» στοιχείου στο πλαίσιο μιας κριτικής αντιμετώπισης της νεωτερικότητας. Η εξαντικειμενίκευση και η αισθητικοποίηση του λαϊκού παραδοσιακού στοιχείου ως *φολκλόρ* χαρακτηρίζουν κάθε νεωτερική πρωτοβουλία για την ανάδειξη της ιδιαιτερότητας του εν λόγω πολιτισμικού μορφώματος και αποτελούν δυνάμει ιδανικά πεδία διερεύνησης της κριτικής της νεωτερικότητας, είτε στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης είτε σε μια προοπτική προ-νεωτερικής κριτικής της νεωτερικότητας.

Ο τόμος διαιρείται σε τρία μέρη, τα οποία αντιστοιχούν σε τρεις διαστάσεις μιας σπονδυλωτής ερμηνευτικής θεώρησης του ζητήματος *φολκλόρ και παράδοση*. Πρόκειται για τρεις διακριτές αλλά αλληλένδετες αναλύσεις οι οποίες έχουν σημει-

ωτικό και φαινομενολογικό μεθοδολογικό προσανατολισμό. Στο αναλυτικό αυτό πλαίσιο, διερευνώνται οι ποικίλες όψεις και οι μετασχηματισμοί του φολκλόρ και της παράδοσης από τη σκοπιά της έκφρασης και της πρόσληψης, του «σημείου» και του «φαινομένου». Η ποιητική της γραφής ακολουθεί την εξής διαδρομή: μετά από μια κριτική, ιστορική και φιλοσοφική επισκόπηση, το ζήτημα *φολκλόρ και παράδοση* εξετάζεται σε σχέση με τις ιδέες της αναπαράστασης και της παραστασιακής επιτέλεσης, μέσα από μια ειδική αναφορά στο μουσικό θέαμα.

Το πρώτο μέρος του τόμου, που τιτλοφορείται *Η ιδέα του φολκλόρ, η ιδέα της παράδοσης*, αποτελείται από ένα εκτενές άρθρο του Παύλου Κάβουρα με τίτλο *Φολκλόρ και παράδοση: όψεις και μετασχηματισμοί ενός νεωτερικού ιδεολογικού μορφώματος*. Το άρθρο αυτό περιλαμβάνει τις εξής ενότητες: α) *Φολκλόρ και παράδοση*, β) *Το φολκλόρ ως πολιτική πολιτισμού*, γ) *Το φολκλόρ ως παράδοση*, δ) *Από το φολκλόρ στην παράδοση και ε) Το φολκλόρ ως παράδοση και αντι-παράδοση*. Στην πρώτη ενότητα, ο Παύλος Κάβουρας εξετάζει τις χρήσεις των όρων *φολκλόρ και παράδοση*, από εννοιολογική και γλωσσολογική άποψη. Επισημαίνεται, καταρχάς, η διττή σημασία του όρου *φολκλόρ* ως στοιχείου του λαϊκού παραδοσιακού πολιτισμού και, παράλληλα, ως στοιχείου της επιστημονικής θεώρησης του λαϊκού παραδοσιακού πολιτισμού. Η πραγμάτευση του ζητήματος *φολκλόρ και παράδοση* γίνεται στο πλαίσιο μιας ευρύτερης κριτικής προσέγγισης του αστικού νεωτερικού ορθολογισμού. Στο πλαίσιο αυτό, παρουσιάζεται και τεκμηριώνεται η άποψη ότι κάθε αναφορά στο *φολκλόρ* είναι μια αναφορά σε μια φολκκλωριστική ερμηνεία, η οποία έχει πολλαπλή σημασία, με αποτέλεσμα κάθε λόγος (*discourse*) για το *φολκλόρ* να αποτελεί ερμηνευτικό πεδίο έκφρασης μιας πολύπλευρης αφηγηματικής λογικής. Μιας λογικής που δεν αρθρώνεται αυτόνομα, αλλά σε συνάρτηση με άλλες αφηγηματικές λογικές. Πάνω στη διαπίστωση αυτή θεμελιώνεται η επιχειρηματολογία ότι το διαλογικό πεδίο των αφηγηματικών αντιπαραθέσεων γύρω από το *φολκλόρ* προβάλλει σαν ένα σημαντικό ερευνητικό αντικείμενο για τις σύγχρονες κοινωνικές και ανθρωπιστικές επιστήμες, καθώς το πεδίο διερεύνησης του *φολκλόρ* αποτελεί κατ'εξοχήν πεδίο διερεύνησης αυτής καθαυτήν της νεωτερικότητας, και ειδικότερα του αστικού νεωτερικού ορθολογισμού. Με παρόμοιο μεθοδολογικό τρόπο, αξιοποιείται αναλυτικά η ιστορική συνάφεια μεταξύ *φολκλόρ* και αναπαράστασης, με αποτέλεσμα τη μετατροπή του πεδίου μελέτης του *φολκλόρ* σε πεδίο μελέτης των ιδεολογικών αναπαραστάσεων της νεωτερικότητας. Μια ακόμη θεωρητική σύνδεση αποκτά ιδιαίτερη αναλυτική σημασία. Καθώς μεγάλο μέρος του *φολκλόρ* εκφράζεται μέσα από τελετουργικές πράξεις και πρακτικές, παρουσιάζεται η έννοια *επιτέλεση*, που σημαίνει «πραγμάτωση και αξιολόγηση», σαν ένα βασικό αναλυτικό εργαλείο στην προσπάθεια για την βιωματική αντιμετώπιση του *φολκλόρ* ως παραστασιακής πραγματικότητας, σε αντιδιαστολή προς την ιδεολογική αναπα-

ραστατικότητα της νεωτερικής του εκδοχής. Στην πολύπλευρη δυναμική του φολκλór, περιλαμβάνεται και μια πολιτική διάσταση, η οποία αφορά στην ενοποιητική ή τη διαφοροποιητική κίνηση του φολκλór σε σχέση με την παράδοση με την οποία αυτό συνδέεται.

Μετά την εννοιολογική και γλωσσολογική θεώρηση του ζητήματος φολκλór και παράδοση, η συζήτηση στρέφεται στη διερεύνηση του φολκλór ως πολιτικής πολιτισμού. Στην ενότητα αυτή, εξετάζονται οι αναθεωρητικές τάσεις της σύγχρονης αμερικανικής φολκλοριστικής επιστήμης και αναδεικνύονται οι θεωρητικές όψεις και οι ιστορικοί μετασχηματισμοί των φιλοσοφικών προσεγγίσεων του φολκλór από την *κειμενικότητα* προς την *τελεστικότητα* και από την *επιτέλεση* προς την *πολιτική πολιτισμού*. Στο πλαίσιο της επισκόπησης του κριτικού αναστοχασμού της αμερικανικής φολκλοριστικής επιστήμης, παρουσιάζεται και τεκμηριώνεται η μετα-νεωτερική άποψη ότι το φολκλór δεν είναι απλώς το σιωπηρό Άλλο του νεωτερικού Εγώ, αλλά πρωτίστως μια διακριτή έκφανση αυτής καθαυτήν της νεωτερικότητας. Μετά την ανάδειξη της θέσης της σύγχρονης αμερικανικής φολκλοριστικής επιστήμης ότι το φολκλór είναι μια πολιτική πολιτισμού, στην επόμενη ενότητα αναπτύσσεται μια νέα προσέγγιση του φολκλór ως παράδοσης, η οποία στηρίζεται στη μετα-νεωτερική θεώρηση ότι οι όροι φολκλór και παράδοση αποτελούν ισοδύναμες όψεις μιας ενιαίας πραγματικότητας. Στην ενότητα αυτή, εξετάζονται τρεις μεθοδολογικές τάσεις σχετικά με την κριτική διερεύνηση του φολκλór ως παράδοσης, με σημεία αναφοράς: α) την προφορικότητα β) τη δημοτικότητα και γ) την ταύτιση, τόσο του φολκλór όσο και της παράδοσης, με τη νεωτερικότητα. Στην επόμενη ενότητα παρουσιάζεται μια νέα θεωρητική προσέγγιση της έννοιας παράδοση, η οποία είναι ανεξάρτητη από τη θεώρηση της έννοιας φολκλór. Στην προσέγγιση αυτή, η παράδοση αντιμετωπίζεται ως αυτόνομη βιωματική και ιστορική πραγματικότητα και ακολούθως ως μεθοδολογική βάση για την ανάπτυξη μιας νέας προοπτικής στην κριτική διερεύνηση του φολκλór. Αναπτύσσονται, ορισμένως, η προ-νεωτερική και η μετα-νεωτερική κριτική του νεωτερικού ορθολογισμού, καθώς επίσης οι σχετικές προς την προ-νεωτερική και τη μετα-νεωτερική λογική αφηγηματικές εκφράσεις του φολκλór και του έθνικ, αντιστοίχως. Ιδιαίτερη σημασία δίνεται στο ζήτημα της μη μεταφρασιμότητας των βιωματικών ιστορικών παραδόσεων, το οποίο χρησιμοποιείται ως βασικό κριτήριο κριτικής στη διερεύνηση των επιστημολογικών, μεθοδολογικών και ιδεολογικών διαστάσεων του φολκλór. Στην τελευταία ενότητα του πρώτου μέρους, που τιτλοφορείται *Το φολκλór ως παράδοση και αντι-παράδοση*, εξετάζονται δύο επιστημονικές προσεγγίσεις της δημοφιλούς δυτικής μουσικής κουλτούρας. Στην πρώτη περίπτωση, αναδεικνύεται η συνάντηση του παραδοσιακού με το δημοφιλές στο ροκ, με έμφαση στο βρετανο-αμερικανικό ροκ της δεκαετίας του 1960. Η συνάντηση αυτή είναι ιδεολογική και αφορά στη

θεωρητική ταύτιση της φαντασιακής κοινότητας των ροκ οπαδών με την αντίστοιχη κοινότητα των φολκλοριστών. Στη δεύτερη περίπτωση, η γραφή εστιάζεται στη δυναμική του σύγχρονου μουσικού θεάματος και ειδικότερα ενός τύπου θεάματος το οποίο αποτελεί ακραία καλλιτεχνική έκφραση γκροτέσκου ρεαλισμού, το μουσικό-καρναβάλι-που-σοκάρει. Το μουσικό αυτό θέαμα αντιμετωπίζεται σαν ένα συμβολικό πεδίο έκφρασης και αντίληψης, δια του οποίου οι μετέχοντες «θεατές» διαπραγματεύονται τη σχέση τους με τον κόσμο και με τον ίδιο τους τον εαυτό. Η εθνογραφική τεκμηρίωση του σύγχρονου μουσικού θεάματος απομακρύνεται από τη λογική της αλλοτρίωσης, που οφείλεται κυρίως στη μαρξιστική κριτική του δημοφιλούς, και υποστηρίζει μια νέα προοπτική κατανόησης του μουσικού θεάματος, στη βάση της αποδέσμευσης από την αλλοτρίωση. Σύμφωνα με τη λογική της απο-αλλοτρίωσης, ο οπαδός-θεατής του μουσικού θεάματος αποδεσμεύεται από τη νοσηρή και αδιέξοδη καθημερινή πραγματικότητα μέσα από την ενεργή συμμετοχή του σε μια ακραία καλλιτεχνική έκφραση που βασίζεται στον γκροτέσκο ρεαλισμό, η οποία σηματοδοτεί την αντίληψη μιας εναλλακτικής προοπτικής στις παρούσες συνθήκες ζωής. Η προοπτική της απελευθέρωσης του ατόμου από το κατεστημένο συνδέεται άμεσα με την παραστασιακή επιτέλεση της αποστροφής του για τις αξίες και τις αρχές της κοινά αποδεκτής καθημερινής πραγματικότητας.

Το δεύτερο μέρος του τόμου τιτλοφορείται *Φολκλορικές αναπαραστάσεις της παραδοσιακής μουσικής και του παραδοσιακού χορού: ιστορικές και πολιτικές διαστάσεις*. Στην ενότητα αυτή εξετάζεται η πολλαπλή σύνδεση της πραγματικότητας του φολκλόρ με τη πραγματικότητα της αναπαράστασης. Οι συγγραφείς περιγράφουν και αναλύουν συγκεκριμένα μορφώματα της λαϊκής παραδοσιακής μουσικής και του λαϊκού παραδοσιακού χορού ως φολκλορικές αναπαραστάσεις. Τα κείμενα του δεύτερου μέρους συγκλίνουν μεθοδολογικά, καθώς εκφράζουν μια σύνθετη θεώρηση του λαϊκού παραδοσιακού στοιχείου από τη σκοπιά της ιδεολογικής του ερμηνείας ως φολκλορικής ετερότητας του νεωτερικού ορθολογισμού. Οι αναλύσεις αυτές περιστρέφονται γύρω από τις ιστορικές και πολιτικές διαστάσεις των φολκλορικών αναπαραστάσεων της μουσικής και του χορού. Στο πρώτο κείμενο επιχειρείται μια εννοιολογική οριοθέτηση των όρων *φολκλόρ* και *φολκλορισμός*, με τους οποίους είναι συνυφασμένη η επιστημονική έρευνα και η πολιτιστική έκφραση του λαϊκού παραδοσιακού στοιχείου. Η Μαρία Παπαπούλου χρησιμοποιεί την έννοια *παράδοση* ως συμβολικό πεδίο συνάντησης των ποικίλων φολκλορικών πρακτικών, στο οποίο το φολκλόρ συνυπάρχει με το φολκλορισμό, διαπλέκεται και διαμορφώνεται μαζί του. Εξετάζοντας εθνογραφικά παραδείγματα παραδοσιακών πρακτικών, και ειδικότερα πρακτικών παραδοσιακής μουσικής και παραδοσιακού χορού, η Παπαπούλου δείχνει πώς η ιδεολογία και η πολιτική του παραδοσιακού επηρεάζει (αλλά και επηρεάζεται από) την κοινωνική του επιτέλεση. Η συγγραφέ-

ας σκιαγραφεί ένα μεθοδολογικό πλαίσιο για την κριτική διερεύνηση του φολκλόρ και του φολκλορισμού, το οποίο βασίζεται, πρώτον, στην ιδεολογική θεώρηση της παράδοσης ως ανόθευτης αναπαράστασης ενός αυθεντικού παρελθόντος και, δεύτερον, στην επιτελεστική έκφραση αυτής της θεώρησης.

Τα δύο επόμενα κείμενα αφορούν τον ελληνικό λαϊκό παραδοσιακό χορό. Η Λητώ Φλωράκη διερευνά τη σχέση μεταξύ λαϊκού πολιτισμού και φολκλορικής αναπαράστασης εξετάζοντας την «ίδια» χορευτική εκδήλωση κατά την ίδια εποχή (2003) σε δύο διαφορετικές περιστάσεις, στην Ήπειρο και τη Θεσσαλονίκη. Αντικείμενο του άρθρου της Φλωράκη είναι η διπλή επιτέλεση ενός αποκριάτικου δρώμενου, το οποίο είναι τοπικά γνωστό στην Άρτα ως «Το Γαϊτανάκι της Γραμμένιτσας», στην πλατεία του χωριού και ακολούθως, μέσα σε λίγες μέρες, από χορευτές και χορεύτριες του χωριού, στη σκηνή του Μεγάρου Μουσικής Θεσσαλονίκης. Η Φλωράκη περιγράφει με πυκνό εθνογραφικό τρόπο τη διπλή επιτέλεση και αναλύει συγκριτικά τα δύο συμβάντα επιτέλεσης, επιδιώκοντας να αναδείξει την αναπαραστατική δυναμική του φολκλορικού διπόλου *νεωτερικότητα και παράδοση*. Το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει η συγγραφέας είναι ότι η παρουσίαση του παραδοσιακού χορευτικού μορφώματος έξω από τον ιστορικό και βιωματικό του χώρο το μετουσιώνει αυτόματα σε φολκλόρ. Με άλλα λόγια, η υπερτοπικότητα του δρώμενου –η επιτέλεσή του στη σκηνή του Μεγάρου– αποτελεί καθαυτήν έκφραση της αναπαραστατικότητας που διέπει τη φολκλορικοποίησή του.

Στον ελληνικό λαϊκό παραδοσιακό χορό εστιάζεται και το επόμενο κείμενο, στο οποίο η Ρένα Λουτζάκη εξετάζει από ιστορική και εθνογραφική άποψη ένα σημαντικό μετασχηματισμό στο πεδίο του συγκεκριμένου χορού. Η Λουτζάκη περιγράφει τη σταδιακή θεατροποίηση του ελληνικού παραδοσιακού χορού, μέσα από την ιστορική διαδρομή του Λυκείου των Ελληνίδων, το οποίο εξελίχθηκε, σύμφωνα με τη συγγραφέα, από ένα γυναικείο πολιτιστικό σωματείο, το οποίο είχε εθνικό και ενίοτε εθνικιστικό προσανατολισμό, σε έναν αυτόνομο καλλιτεχνικό οργανισμό. Η Λουτζάκη υποστηρίζει ότι, κατά τη διαδικασία αυτή, η αντίληψη περί παραδοσιακού χορού άλλαξε ριζικά, καθώς ο χορός έπαψε να θεωρείται μνημείο εθνικής σημασίας, και από ιδεολογικό προϊόν μεταμορφώθηκε σε τέχνημα αξιολογικά ανοικτό στην υψηλή αισθητική κριτική. Για να αναδείξει τις ποικίλες σημασίες του ελληνικού παραδοσιακού χορού, η συγγραφέας ανιστορεί τη μετάβαση από το στάδιο κατά το οποίο ο παραδοσιακός χορός αντιμετωπίστηκε ως αναπαράσταση στο στάδιο όπου ο χορός ταυτίστηκε με την έννοια *παράσταση*. Το κείμενο της Λουτζάκη αποτελεί συμβολή στη συζήτηση του ζητήματος της σχέσης μεταξύ φολκλόρ και φολκλορισμού. Η συγγραφέας τεκμηριώνει τη δομική μετάβαση του παραδοσιακού χορού από την αναπαράσταση στην παράσταση σαν μια ιστορική υπέρβαση της κλασικής φολκλορικής αντίληψης και πρακτικής. Ωστόσο,

όπως σημειώνει η ίδια η συγγραφέας, η δομική αυτή μετάβαση πραγματοποιήθηκε με τη διαμεσολάβηση του ιδίου ιδεολογικού οχήματος –του οχήματος της συνέχειας του ελληνισμού από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα. Το ερευνητικό ενδιαφέρον των δύο ιστορικών εκφράσεων του ελληνικού παραδοσιακού χορού, της φολκlorικής και της φολκlorιστικής εκδοχής, βρίσκεται στη συνάρτηση του ιδίου στοιχείου –του κοινού ιδεολογικού περιεχομένου– με την αισθητική διαφοροποίηση της έκφρασής του.

Μετά από τις δύο μελέτες για τον ελληνικό λαϊκό παραδοσιακό χορό, στις οποίες ο χορός εξετάζεται ως φολκlorική αναπαράσταση και διερευνώνται οι ιδεολογικές και πολιτικές του διαστάσεις, η Βασιλική Λαλιώτη παρουσιάζει και αναλύει το φαινόμενο της αναβίωσης της λαϊκής μουσικής παράδοσης, μέσα από το εθνογραφικό παράδειγμα της μουσικής παράδοσης *ghana*, που προέρχεται από τη Μάλτα. Η πραγμάτευση του *ghana*, που επιχειρεί η Λαλιώτη, στηρίζεται κυρίως στον εθνογραφικό προβληματισμό του Μαλτέζου ανθρωπολόγου Paul Sant Cassia όσον αφορά στη διαπραγμάτευση των ορίων και των όρων της διαπλοκής των νεωτερικών στοιχείων με μετα-νεωτερικές ερμηνείες του σύγχρονου λόγου για την *ghana*. Η συγγραφέας συνοψίζει και σχολιάζει κριτικά τις απόψεις του Sant Cassia και καταλήγει, συμφωνώντας μαζί του, ότι η νεωτερική «ανακάλυψη» της *ghana* είναι συνυφασμένη με τη μετα-νεωτερική εδραίωσή της σε τοπικό και υπερτοπικό επίπεδο. Το θεωρητικό αυτό συμπέρασμα επιτρέπει τη μεθοδολογική ανάδειξη της *ghana* σε ένα σύγχρονο πεδίο αυτοπροσδιορισμού και ετεροπροσδιορισμού της μαλτέζικης κοινωνίας σε σχέση με την Ευρώπη, τη Μεσόγειο και τον υπόλοιπο κόσμο, καθώς επίσης με τον ίδιο της τον εαυτό.

Ακολουθούν τρία ιστορικά κείμενα για τις φολκlorικές αναπαραστάσεις της μουσικής, στα οποία αναλύονται οι κοινωνικές και ιδεολογικές διαστάσεις του μουσικού φολκλόρ. Έχοντας ως ιστορικό ορίζοντα αναφοράς το 19ο και τον 20ό αιώνα, ο Γιώργος Μανιάτης αντιμετωπίζει το φαινόμενο του φολκλόρ ως ευρύτερο πολιτικό και αισθητικό πρόβλημα του ευρωπαϊκού πολιτισμού και αναδεικνύει ορισμένες από τις πλέον σημαντικές αλληλεπιδράσεις μεταξύ λαϊκής και έντεχνης μουσικής δημιουργίας στην ευρωπαϊκή μουσική παράδοση.

Με τις εννοιολογικές και ιδεολογικές θεωρήσεις του ζητήματος φολκλόρ και φολκlorισμός και της σύνδεσής του με τις ιστορικές, πολιτικές και αισθητικές διαστάσεις του λαϊκού και του έντεχνου στοιχείου στην ελληνική παραδοσιακή μουσική ασχολούνται οι συγγραφείς των δύο κειμένων που ακολουθούν. Εστιάζοντας στα ελληνικά παραδοσιακά μουσικά όργανα, ο Αναστάσιος Χαψούλας εξετάζει την ιστορική χρήση και παρουσία των παραδοσιακών μουσικών οργάνων στον ελληνόφωνο κόσμο, την εξελικτική πορεία των οργάνων, την εξαφάνιση ή αντικατάστασή τους από άλλα όργανα. Ο συγγραφέας παρακολουθεί συστηματικά τη

συγκρότηση και το μετασχηματισμό των παραδοσιακών οργανικών συνόλων του ελλαδικού χώρου από τον δέκατο όγδοο αιώνα έως σήμερα. Η προσέγγιση του Χαψούλα εντάσσεται στο πεδίο της ιστορικής εθνομουσικολογίας και αναδεικνύει ζητήματα ύφους και αισθητικής της ελληνικής παραδοσιακής μουσικής. Από μεθοδολογική άποψη, η εν λόγω έρευνα στηρίζεται σε μια κριτική ανάγνωση των διαθέσιμων μαρτυριών των Ευρωπαίων ταξιδιωτών της εποχής, και σε ποικίλες άλλες ιστορικές και εθνογραφικές πηγές, προσωπικές ή ξένες, που αφορούν στη σύγχρονη ελληνική παραδοσιακή μουσική. Η μεθοδολογία της έρευνας, της αναλυτικής επεξεργασίας του πραγματολογικού υλικού και της επιχειρηματολογίας για την εξαγωγή συμπερασμάτων ως προς τον μετασχηματισμό των μουσικών οργάνων και των μουσικών οργανικών συνόλων έχει συγκριτικό ιστορικό προσανατολισμό. Η συγκριτική ιστορική πραγμάτευση της ελληνικής παραδοσιακής μουσικής οδηγεί τον συγγραφέα να διατυπώσει ορισμένες διαπιστώσεις οι οποίες αναδεικνύουν και τεκμηριώνουν την αντίληψη, την έκφραση και την επικοινωνία του παραδοσιακού στοιχείου σαν μια διττή πραγματικότητα, πολιτισμική και φολκλορική. Πολιτισμική, γιατί στηρίζεται στο ιστορικό βίωμα της κοινωνίας, και φολκλορική, γιατί έχει ως βάση της την ιδεολογία.

Το επόμενο κείμενο εντάσσεται και αυτό, όπως το προηγούμενο, στο επιστημονικό πεδίο της ιστορικής εθνομουσικολογίας. Ο Γιώργος Κίτσιος πραγματεύεται το ζήτημα *φολκλόρ και παράδοση* με αντικείμενο τη μουσική φυσιογνωμία μιας ελληνικής επαρχιακής πόλης, των Ιωαννίνων, από τα τέλη του 19ου αιώνα έως το 1924. Ο Κίτσιος συσχετίζει την ιδεολογία του φολκλόρ με την αστικοποίηση στα Ιωάννινα της εν λόγω περιόδου. Μέσα από μια συστηματική και μακρόχρονη διερεύνηση των διαθέσιμων γραπτών πηγών, ο Κίτσιος αξιοποιεί το δημοσιευμένο ιστορικό υλικό, κυρίως του περιοδικού και του ημερήσιου τύπου, δημιουργώντας ένα πρωτότυπο σώμα πραγματολογικών δεδομένων για τις τοπικές τελεστικές τέχνες και κυρίως τη μουσική, για την εποχή αναφοράς της έρευνας. Ο συγγραφέας υποστηρίζει ότι η αστικοποίηση, κυρίως η κινητικότητα και η ανανέωση του πληθυσμού των Ιωαννίνων, συνέβαλε καθοριστικά ώστε να επιταχυνθεί η διαδικασία εξόδου της πόλης από την εσωστρεφή της ταύτιση με την αγροτική της ενδοχώρα και τη συνακόλουθη απομόνωσή της από άλλα σύγχρονα αστικά κέντρα. Στη διαδικασία αυτή σημαντικό ρόλο έπαιξε, κατά το συγγραφέα, η ιδεολογία του φολκλόρ. Οι οικονομικές, κοινωνικές, πολιτικές και ιδεολογικές εξελίξεις της πόλης, ως διαστάσεις μιας νέας συνθήκης ζωής, τα νέα ήθη και οι θεσμοί και κυρίως ο κοσμοπολιτισμός, υπήρξαν, κατά τον Κίτσιο, καθοριστικά στοιχεία για τη διαμόρφωση της μουσικής φυσιογνωμίας της πόλης των Ιωαννίνων.

Στο τρίτο μέρος του τόμου δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στη θεωρία και τη μεθοδολογία της παραστασιακής επιτέλεσης, ειδικότερα όσον αφορά στην πραγμάτευση

ση των φολκλορικών και έθνικ διαστάσεων του σύγχρονου μουσικού θεάματος, σε συνάρτηση με την παγκοσμιοποίηση. Το τρίτο μέρος τιτλοφορείται *Η ιδέα του φολκλór στην εποχή του έθνικ*. Στο μέρος αυτό, η συζήτηση περί φολκλór μετατοπίζεται από την ιδεολογία του παραδοσιακού, η οποία παραπέμπει στην αυθεντική αναπαράσταση του παλαιού ως αληθινού, προς τη φαντασμαγορία των μεγάλων εορταστικών εκδηλώσεων. Στις εκδηλώσεις αυτές, που συχνά αποκαλούνται επιτελέσεις πολιτισμού (cultural performances), η παρουσία του φολκλór είναι έντονη και πολύπλευρη, τα δε πολιτισμικά χαρακτηριστικά έχουν υβριδική λογική, καθώς η δυναμική των σχετικών παραστάσεων στηρίζεται στην ανάμειξη ομοιογενών και ετερογενών στοιχείων πολιτισμού. Τέτοιες εκδηλώσεις επιτέλεσης πολιτισμού είναι τα σύγχρονα φεστιβάλ φολκλór. Με το θέμα αυτό ασχολείται η Βάσω Συρακούλη, η συγγραφέας του κειμένου που ακολουθεί. Η Συρακούλη ορίζει την έννοια φεστιβάλ φολκλór σαν ένα σύνθετο πολιτισμικό φαινόμενο, στο πλαίσιο του οποίου οι επιμέρους έννοιες φολκλór και φεστιβάλ έχουν πολλαπλή σημασία. Το φεστιβάλ φολκλór είναι μια επιτέλεση πολιτισμών. Σε αυτό το είδος ανήκει, για παράδειγμα, μια δημόσια τελετουργική παρέλαση η οποία συνδυάζει τη φολκλορική παρουσία με την υψηλή αισθητική της καλλιτεχνικής δημιουργίας, έχει έντονα εορταστικό και ενίοτε πανηγυρικό χαρακτήρα. Στο πλαίσιο του φεστιβάλ, κάθε φολκλορική συνιστώσα μετουσιώνεται, καθώς η παρουσία της στον συγκεκριμένο πεδίο επιτέλεσης συνεπιφέρει νέες ερμηνείες του φολκλór και των υβριδικών μετασχηματισμών του. Η Συρακούλη διερευνά το φαινόμενο της φεστιβαλοποίησης (festivalization) της παραδοσιακής μουσικής ως προς πρώτον, την αισθητική και ιδεολογική πλευρά του «δημοφιλούς» στοιχείου και δεύτερον, την κυρίαρχη πολιτιστική πολιτική.

Στα δύο επόμενα κείμενα εξετάζεται το φαινόμενο του μετασχηματισμού μιας παραδοσιακής εθνοτοπικής μουσικής σε έθνικ μουσική, δηλαδή σε μουσική του κόσμου (world music). Αναλύονται δύο σχετικές περιπτώσεις, που προέρχονται η μία από τη Βουλγαρία και η άλλη από την Τουρκία. Ο Παύλος Κάβουρας ασχολείται με τη βουλγάρικη λαϊκο-δημοφιλή μουσική *chalga* στο πλαίσιο μιας ευρύτερης συζήτησης με θέμα τις μουσικές ταυτότητες στα Βαλκάνια. Ο συγγραφέας διερευνά τις συνθήκες μέσα από τις οποίες εμφανίστηκε και εδραιώθηκε στη συνείδηση του κοινού του το μουσικο-πολιτισμικό μόρφωμα *chalga*. Αναγνωρίζοντας την *chalga* σαν μια βαλκανική μουσική παράδοση με ρίζες στα μέσα του δέκατου ένατου αιώνα, με ενεργούς φορείς κυρίως τους πλανόδιους Τσιγγάνους τσαλκιτζήδες –δεξιότεχνες οργανοπαίκτες– που έπαιζαν τη μουσική αυτή σε γαμήλια γλέντια, ο Κάβουρας δείχνει πώς το λαϊκό μουσικό αυτό μόρφωμα μετεξελίχθηκε σε μια έθνικ λαϊκοδημοφιλή μουσική στη μετασοσιαλιστική Βουλγαρία. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην εξέλιξη αυτή, παρουσιάζει η πολιτικοποίηση της αισθητικής συνι-

σώσας του «χυδαίου» και του «λαϊκού». Καθώς το φολκλορικό και το κλασικό ευρωπαϊκό στοιχείο της μουσικής είχαν καθοριστεί από το σοσιαλιστικό καθεστώς ως ανώτερες αισθητικά μουσικές πρακτικές, η μετασοσιαλιστική στροφή σε κατώτερες αισθητικές διαστάσεις, όπως στο χυδαίο περιεχόμενο των στίχων της *chalg* με ηλεκτρονικό ήχο και ακουστικό περιβάλλον που παρέπεμπε στη σύγχρονη δυτική δημοφιλή μουσική, απέκτησε πολιτικό νόημα σαν μια μαζική αντίδραση σε κάθε ηγεμονία, παλαιά ή νέα.

Χρησιμοποιώντας τη λακανική μεθοδολογία του καθρέφτη, ο συγγραφέας διακρίνει την έννοια *ταύτιση* από την έννοια *ταυτότητα* και θίγει το ζήτημα της συμβολικής αναπαράστασης του Άλλου ως εξαρτημένης ετερότητας του ηγεμονικού Εγώ. Από τη συμβολική ψυχολογική διάσταση του ζητήματος της ταυτότητας, ο Κάβουρας περνά στην εξέταση ενός ακόμη θεωρητικού ζητήματος που αφορά στη σχέση μεταξύ πολιτικής και επιτέλεσης. Αναγνωρίζοντας στην *chalg* μια διάσταση πολιτικής της *επιτέλεσης*, διερευνά τη διαδικασία μέσα από την οποία συντελέστηκε η ιστορική αλλαγή της *chalg* από φολκλορικό σε έθνικ μουσικο-πολιτισμικό μόρφωμα.

Στην ίδια θεματική περιοχή κινείται και το επόμενο κείμενο. Η Σοφία Κομποτιάτη διερευνά τη σχέση που αναπτύσσεται ανάμεσα στο μουσικό φολκλόρ, την έθνικ μουσική και τη μουσική του κόσμου, με αντικείμενο έρευνας τη σύγχρονη τουρκική δισκογραφία. Η Κομποτιάτη εξετάζει την αμφισημία της νεοπαραδοσιακής τουρκικής μουσικής, η οποία αναγνωρίζει τα τοπικά μουσικά μορφώματα είτε ως παραδοσιακά είτε ως έθνικ και, ταυτόχρονα, ως μουσικές του κόσμου. Εκτός από τις βιβλιογραφικές πηγές, στην τουρκική και αγγλική γλώσσα, η συγγραφέας στηρίζει την έρευνά της στην εθνογραφική μεθοδολογία, αξιοποιώντας έτσι κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο τη μακρόχρονη προσωπική της επαφή με την παραδοσιακή τουρκική μουσική στην Ελλάδα και την Τουρκία. Η Κομποτιάτη δείχνει πώς η παραδοσιακή και η έθνικ μουσική μετουσιώνονται σε μουσικές του κόσμου, καθώς το παραδοσιακό ή έθνικ μουσικό στοιχείο μετασχηματίζεται σε μια «δυτικόμορφη» μουσική του κόσμου, με την καθοριστική για το τελικό αποτέλεσμα προσθήκη ορισμένων χαρακτηριστικών της δυτικής δημοφιλούς μουσικής και μουσικής τεχνολογίας. Η Κομποτιάτη συμπεραίνει ότι η νέα μουσική παράγεται και καταναλώνεται στο πλαίσιο της σύγχρονης μουσικής βιομηχανίας, διακινείται σε παγκόσμια οικονομικά δίκτυα, και η έκφρασή της χρησιμεύει στο κοινό της σαν ένα συμβολικό πεδίο διαπραγμάτευσης μουσικών και πολιτισμικών ταυτοτήτων.

Η ερμηνεία του φολκλόρ μέσα από μια σύνθετη, πολυδιάστατη θεώρηση του έθνικ, στην οποία η *επιτέλεση* συναρθρώνεται με την τεχνολογία, οδηγεί σε νέες μορφές σύλληψης και έκφρασης του φολκλόρ ως έθνικ. Οι μορφές αυτές είναι αλληλένδετες με τη λογική της παγκοσμιοποίησης και εκφράζουν μια διεθνοποιη-

μένη και διεθνοποιητική πραγματικότητα, στην οποία η πολιτική οικονομία και η πολιτισμική αισθητική αλληλοδιαπλέκονται και αλληλοδιαμορφώνονται. Ο Νίκος Πουλάκης εξετάζει τη σημαντική επίδραση που άσκησε και που εξακολουθεί να ασκεί η ιδιωτική και η δημόσια ελληνική τηλεόραση στη διαμόρφωση της παράδοσης και του φολκλόρ. Χρησιμοποιώντας ένα κριτικό θεωρητικό πλαίσιο, ο Πουλάκης αναλύει δύο είδη τηλεοπτικών εκπομπών, μουσικές και ταξιδιωτικές. Με τη διεπιστημονική μεθοδολογία της ανθρωπολογίας των μέσων, των μετα-αποικιακών σπουδών και της πολιτισμικής κριτικής, ο Πουλάκης ανιχνεύει τις ποιητικές και ρητορικές διαστάσεις των όρων *παράδοση* και *φολκλόρ*, στην πολιτιστική πολιτική διαχείρισή τους από την τηλεόραση.

Ο τίτλος του τρίτου μέρους του τόμου, *Η ιδέα του φολκλόρ στην εποχή του έθνικ*, παραπέμπει σε μια σύγχρονη θεωρητική προβληματική η οποία εξετάζει την υπέρθεση του νεωτερικού λόγου με τη μετα-νεωτερική κριτική. Στην προκειμένη περίπτωση, δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στη μετάπλαση του νεωτερικού φολκλόρ σε μετα-νεωτερικό έθνικ με την ερμηνευτική διαμεσολάβηση της πολιτισμικής επιτέλεσης και της εικονικής πραγματικότητας. Στο ομότιτλο κείμενό του, *Η ιδέα του φολκλόρ στην εποχή του έθνικ*, ο Παύλος Κάβουρας διερευνά την προβληματική αυτή σε σχέση με μια σημαντική έκφραση της παγκοσμιοποίησης: την Τελετή Λήξης της 28ης Ολυμπιάδας στην Αθήνα το 2004. Ο συγγραφέας αναλύει την τελετή σε τρεις βασικές ποιητικές διαστάσεις, τις οποίες ονομάζει *Σχεδιασμός*, *Αναπαράσταση* και *Γλέντι*. Το σκηνοθετημένο –θεατρικό και εικονικό τεχνολογικό– περιβάλλον της τελετής εξετάζεται λεπτομερώς σε κάθε μια διάσταση ξεχωριστά. Η ανάλυση στηρίζεται κυρίως στην ανθρωπολογική θεωρία της επιτέλεσης και ειδικότερα στην προβληματική της σχέσης μεταξύ δρώμενου και δραματοποίησης στις τελεστικές τέχνες: στο τραγούδι, τη μουσική, το χορό, το δράμα και την προφορική αφήγηση. Χρησιμοποιώντας την εθνογραφική μεθοδολογία της πυκνής περιγραφής, ο Κάβουρας παρουσιάζει την τελετή τόσο από ποιητική, δηλαδή κατασκευαστική άποψη, όσο και από ρητορική, αναδεικνύοντας τη σκηνοθετική στρατηγική που αποσκοπεί στην πειθώ και, παράλληλα, τη σκηνοθετική τακτική της παρουσίασης παλαιών πολιτισμικών μορφωμάτων σαν μια σύγχρονη αισθητική δημιουργία. Ο συγγραφέας δείχνει πώς παράγεται και πώς νομιμοποιείται η ιδέα του φολκλόρ στην εποχή του έθνικ, καθώς επίσης το ρόλο που παίζει σε αυτές τις διαδικασίες η υβριδική σύνθεση ετερογενών πολιτισμικών στοιχείων. Παρά την αισθητική αποθέωση της πολιτισμικής διαφορετικότητας, η σύνθεση της τελετής είχε, κατά τον Κάβουρα, ομογενοποιητικό προσανατολισμό. Στην ομογενοποίηση της πολιτισμικής διαφορετικότητας, που αποτελεί την πεμπτουσία της παγκοσμιοποίησης, σημαντική ήταν και η συμβολή της σύγχρονης τεχνολογίας, η οποία και μόνο με την παρουσία της στην επιτέλεση υπογράμμισε τον καθοριστικά μετα-

πλαστικό χαρακτήρα των αισθητικών επιλογών των σκηνοθετών της τελετής ως πολιτισμικού υπερθεάματος. Ο Κάβουρας καταλήγει στη θέση ότι η επιτέλεση μιας σημαντικής Τελετής ως υπερθεάματος αποτελεί χαρακτηριστική έκφραση της παγκοσμιοποίησης. Αποτελεί όμως, ταυτόχρονα, πεδίο διαπραγμάτευσης της σχέσης του σύγχρονου ανθρώπου που ζει μέσα σε αυτήν με το περιβάλλον του: τον κόσμο και τον ίδιο του τον εαυτό.

Τα κείμενα του παρόντος τόμου αποτελούν συμβολές σε μια κριτική θεώρηση του ζητήματος *φολκλόρ και παράδοση*. Πρόκειται για μια σύνθετη θεώρηση, πολύπλευρη και σπονδυλωτή. «Πολύπλευρη» γιατί συνδυάζει την ιστορική με την εθνογραφική προσέγγιση του παρελθόντος, αναδεικνύοντας τις ιδεολογικές και βιωματικές διαστάσεις της παράδοσης. Επιπλέον, γιατί τόσο οι μεθοδολογικές όσο και οι επιστημολογικές κατευθύνσεις της έρευνας και της γραφής των κειμένων του τόμου παραπέμπουν σε μια κριτική οντολογία, η οποία στηρίζεται στη διαλογικότητα και τον αναστοχασμό. Και «σπονδυλωτή» γιατί η συνολική αφηγηματική λογική του τόμου συναρθρώνεται έτσι ώστε να αναδεικνύει την πολλαπλή λογική της αφηγηματικής αυτονομίας του κάθε επιμέρους κειμένου. Η διάκριση ανάμεσα στη βιωματική και την ιδεολογική εμπειρία, καθώς επίσης στην πολιτισμική και την πολιτική αναπαράσταση δεν είναι εύκολη υπόθεση, ούτε για τους ερευνητές του παρελθόντος ούτε για τα μέλη των παραδοσιακών κοινωνιών στα οποία αναφέρονται οι ερευνητές. Η συζήτηση για το φολκλόρ είναι πρωτίστως μια συζήτηση για τη θεωρητική κατασκευή και τις πολλαπλές χρήσεις της έννοιας *παράδοση*. Ταυτόχρονα, ωστόσο, είναι δύναμι και μια ευρύτερη συζήτηση για την ερμηνεία της πραγματικότητας και τις πολύπλευρες διαστάσεις, πολιτικές και άλλες, που ελευθερώνει και επικυρώνει ο λόγος για το παρελθόν, το ιστορικό και βιωματικό παρελθόν συγκεκριμένων κοινωνιών και μεμονωμένων ανθρώπων, ερευνητών και παραδόσεων.

Σημειώσεις

1. Για μια επισκόπηση των λαογραφικών σπουδών στην Ελλάδα σε σχέση με τις λαογραφικές σπουδές στο εξωτερικό, βλ. Πολίτης 1909 και Lawson 1910, Κυριακίδου-Νέστορος 1975: 59-106, Λουκάτος 1978: 15-90, Μερακλής 2001α: 30-37 και 2004β, Αλεξιάδης 1988, 2003: 15-39 και 2008. Ειδικότερα για τη φιλολογική λαογραφία, βλ. Κυριακίδης 1965: 45-352, Μερακλής 2004γ: 303-377 και Αλεξιάδης 2008: 59-65, ενώ για τη κοινωνική λαογραφία, βλ. Μερακλής 1999: 199-239, 2001β, 2004α και 2004γ, Νιτσιάκος 1991, Κακάμπουρα 2008. Για μια κριτική επισκόπηση της σύγχρονης

ελληνικής λαογραφίας, βλ. Λουκάτος 1963 και 1988, Μερακλής 1971, 1983 και 2004α, Κυριακίδου-Νέστορος 1978, Alexiou 1985, Αυδίκος 1994α, 1994β και 2002, Νιτσιάκος 2008.

2. Το σύνολο σχεδόν των εθνογραφικών και των ανθρωπολογικών μελετών που έχουν ως αντικείμενο τον ελληνικό πολιτισμό, παραδοσιακό ή σύγχρονο, αναφέρονται σε πτυχές που άπτονται του ζητήματος *φολκλόρ και παράδοση*. Στις μελέτες αυτές διακρίνεται μια κριτική στάση απέναντι στην ελληνική λαογραφία όσον αφορά κυρίως τις ιδεολογικές διαστάσεις της μεθοδολογίας και της επιστημολογίας της λαογραφικής πρακτικής. Για την κριτική αυτή θεώρηση, βλ. ενδεικτικά Danforth 1984, Herzfeld 2002 και 1998.

3. Η ελληνική ανθρωπολογική θεώρηση του *φολκλόρ* και της παράδοσης εντάσσεται σε μια γενικότερη κριτική προσέγγιση της σχέσης μεταξύ ιστορίας και παρελθόντος. Στη θεώρηση αυτή κυριαρχούν οι λογικές της «κατασκευής της πραγματικότητας» και της «επινόησης της παράδοσης». Πρβλ. Παπαταξιάρχης και Παραδέλλης 1993: 55. Για μια ιστορική ανθρωπολογική προσέγγιση του παρελθόντος και της παράδοσης, στην οποία ανιχνεύονται, αναδεικνύονται και συζητούνται κριτικά οι τόποι και οι διαδρομές της μνήμης, βλ. Μπενβενίστε και Παραδέλλης 1999. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η προσέγγιση της παράδοσης ως βιωματικής και ιδεολογικής πραγματικότητας μέσα από τη σχέση ιστορίας και πολιτισμού, επιτέλεσης και εξουσίας, στο πλαίσιο μιας σύνθετης ανθρωπολογικής θεώρησης που συνδυάζει την ανθρωπολογία του φύλου, του σώματος και της επιτέλεσης. Πρβλ. Seremetakis 1993 και Σερεμετάκη 1997: 25, 40. Για μια φιλοσοφική ανθρωπολογική προσέγγιση του παρελθόντος και της παράδοσης από τη σκοπιά της σύγχρονης επιτελεστικής εθνογραφίας, βλ. Κάβουρας 2003. Για μια μεταεθνογραφική προσέγγιση του δημοφιλούς (*popular*), ειδικότερα, *φολκλόρ*, βλ. Anagnostou 2006.

4. Το Διεθνές Φεστιβάλ Φολκλόρ της Λευκάδας είναι ένας ιστορικός θεσμός. Τελείται κάθε χρόνο ανελλιπώς από το 1962, οπότε πρωτολειτούργησε, έως σήμερα. Καθώς η έναρξη της τέλεσης του Φεστιβάλ, το 1962, συμπίπτει χρονικά με την εποχή κατά την οποία έγινε η πρώτη συστηματική αναθεώρηση της *φολκλοριστικής* θεωρίας στις ΗΠΑ, η διεπιστημονική μελέτη του συγκεκριμένου Φεστιβάλ παρουσιάζει ιδιαίτερο εθνογραφικό ενδιαφέρον, καθώς μπορεί να συμβάλει ουσιαστικά ως ειδικότερη –από τοπική, εθνική και διεθνή άποψη– συμβολή στη κατανόηση των όψεων και των μετασχηματισμών του ευρύτερου ζητήματος *φολκλόρ και παράδοση*.

Βιβλιογραφία

- Αλεξιάδης, Μηνάς Αλ. 2008. *Νεωτερική ελληνική λαογραφία. Συναγωγή μελετών*. Αθήνα: Ινστιτούτο του Βιβλίου-Καρδαμίτσας.
- 2003. «Λαογραφικές σπουδές στην Ελλάδα μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο». Στο: Χριστίνα Βεΐκου (επιμ.), *Λαογραφία και Ιστορία*. Αθήνα: Πανελλήνια Ένωση Φιλολόγων-Ελληνικά Γράμματα. 15-39.
- 1988. *Η ελληνική και διεθνής επιστημονική ονοματοθεσία της λαογραφίας*. Αθήνα: Καρδαμίτσας.
- Alexiou, Margaret. 1985. «Τι είναι η ελληνική λαογραφία;» Στο: Σωκράτης Σκαρτσής (επιμ.), *Πρακτικά τέταρτου συμποσίου ποίησης*. Αθήνα: Γνώση. 43-60.
- Anagnostou, Yiorgos. 2006. «Metaethnography in the Age of "Popular Folklore"». *Journal of American Folklore* 119(474): 381-412.

- Αυδίκος, Ευάγγελος. 2002. Χάλασε το Χωριό μας Χάλασε. Ιστορίες περί ακμής και πτώσης στη Λευκίμη Έβρου. Τυχερό Έβρου: Πολιτιστική Επιχείρηση «Πολύκεντρο».
- 1994α. «Αστική Λαογραφία». *Εθνολογία* 3: 163-188.
- 1994β. «Λαογραφία: μια επιστήμη υπό αμφισβήτηση». *Δωδώνη* 23(1): 109-122.
- Danforth, Loring M. 1984. «The ideological context of the search for continuities in Greek culture». *Journal of Modern Greek Studies* 2: 53-87.
- Herzfeld, Michael. 2002. Πάλι δικά μας. Λαογραφία ιδεολογία και η διαμόρφωση της σύγχρονης Ελλάδας (μτφρ.: Μ. Σαρηγιάννης). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- 1998. Η ανθρωπολογία μέσα από τον καθρέφτη. Κριτική εθνογραφία της Ελλάδας και της Ευρώπης (μτφρ.: Ράνια Αστρινάκη). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Κάβουρας, Παύλος. 2003. «Το παρελθόν του παρόντος. Από την εθνογραφία και την επιτέλεση της μουσικής στην επιτέλεση της μουσικής εθνογραφίας». Στο: *Το παρόν του παρελθόντος. Ιστορία, Λαογραφία, Κοινωνική Ανθρωπολογία*. Αθήνα: Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας. 307-359.
- Κακάμπουρα, Ρ. 2008. Αφηγήσεις Ζωής: Η βιογραφική προσέγγιση στη σύγχρονη λαογραφική έρευνα. Αθήνα: Ατραπός.
- Κυριακίδης, Στίλπων Π. 1965. *Ελληνική λαογραφία, Μέρος Α΄: Μνημεία του Λόγου*. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών.
- Κυριακίδου-Νέστορος, Άλκη. 1978. Η θεωρία της νεοελληνικής λαογραφίας. Αθήνα: Σχολή Μωραΐτη.
- 1975. *Λαογραφικά μελετήματα, τόμος Α΄*. Αθήνα: Ολκός.
- Lawson, John Cuthbert. 1910. *Modern Greek Folklore and Ancient Greek Religion: A Study in Survivals*. Κέμπριτζ: Cambridge University Press.
- Λουκάτος, Δημήτριος Σ. 1988. «Σύγχρονη θεώρηση της ελληνικής λαογραφίας. Η νεότερη ιστορία της έρευνας και η "ιστορικότητα" των λαογραφικών θεμάτων». *Σύγχρονα Θέματα* 35-37: 226-229.
- 1978. *Εισαγωγή στην ελληνική λαογραφία*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- 1963. *Σύγχρονα λαογραφικά. Folklorica contemporanea*. Αθήνα: Φιλιππούτης.
- Μερακλής, Μιχάλης Γ. 2004α. *Λαογραφικά Ζητήματα*. Αθήνα: Καστανιώτης & Διάττων.
- 2004β. *Συνηγορία της λαογραφίας*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- 2004γ. *Ελληνική λαογραφία. Κοινωνική συγκρότηση – Ήθη και έθιμα-Λαϊκή τέχνη*. Αθήνα: Οδυσσέας.
- 2001α. «Ιστορική λαογραφία». Στο: Χρυσούλα Χατζητάκη-Καψωμένου (επιμ.), *Ελληνικός παραδοσιακός πολιτισμός, λαογραφία και ιστορία*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής. 30-37.
- 2001β. *Νεοελληνικός λαϊκός βίος: όψεις και απόψεις*. Αθήνα: Λιβάνης.
- 1999. *Θέματα λαογραφίας*. Αθήνα: Καστανιώτη.
- 1983. *Σύγχρονος ελληνικός λαϊκός πολιτισμός*. Αθήνα: Καλλιτεχνικό & Πνευματικό Κέντρο «Ωρα».
- 1971. «Οι θεωρητικές κατευθύνσεις της λαογραφίας μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο». *Λαογραφία* 27: 3-23.
- Μπενβενίστε, Ρίκα και Θεόδωρος Παραδέλλης (επιμ.). 1999. *Διαδρομές και τόποι της μνήμης. Ιστορικές και ανθρωπολογικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Νιτσιάκος, Βασίλης. 2008. *Προσανατολισμοί. Μια κριτική εισαγωγή στη λαογραφία*. Αθήνα: Κριτική.

- 1991. Παραδοσιακές κοινωνικές δομές. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Παπαταξιάρχης, Άκης και Θεόδωρος Παραδέλλης (επιμ.). 1993. Ανθρωπολογία και παρελθόν: Συμβολές στην κοινωνική ιστορία της νεότερης Ελλάδας. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Πολίτης, Νικόλαος Γ. 1909. «Λαογραφία». Λαογραφία 1: 3-18.
- Σερεμετάκη, Κ. Νάντια (επιμ.). 1997. Διασχίζοντας το σώμα. Πολιτισμός, ιστορία και φύλο στην Ελλάδα. Αθήνα: Νέα Σύνορα-Λιβάνης.
- Seremetakis, C. Nadia. 1993. *Ritual, Power and the Body. Historical Perspectives on the Representation of Greek Women*. Νέα Υόρκη: Pella Publishing.